

ПРОБИШТИПСКИОТ КРАЈ ВО АНТИЧКО ВРЕМЕ И ВО СРЕДНИТЕ ВЕКОВИ ДО XV ВЕК

(Археолошки, историски и антрополошки проучувања)

Територијата на која се простира Пробиштипска општина во поголемиот дел има планински карактер и претставува една мала географска целина. Од север и исток ја преградува Осоговската Планина, со своите високи врвови, додека на западниот дел Каменичка Струга ја одделува од Овчеполието. И само од јужната страна таа е отворена кон долината на Брегалница. Помеѓу ридовите се простираат мали долини, поголемите од кои се тие на Злетовица и Белошица, што го добиле своето име од истоимените реки. Во овие долини, каде што природата создала поволни услови за развото на земјоделството, се расположени и поголемите населби. Во долниот ток на Злетовица, долината се проширува по обете страни на реката и има плодородна ивица земја, на која ви-рее ориз, кој, како и рударството, претставуваат главни поминоти и занимања на населението од овој крај.

Долините на Злетовица и Белошица се мали долини и обилно се наводнуваат од истоимените реки и од нивните притоки. Поголемата од нив Злетовица или Злетовска Река, ги собира своите води од планинските извори на централниот дел на Осогово, помеѓу Гарваница, Лопен и Султан Тепе. Другата, пак, Белошица извира од западните осоговски претпланини, помеѓу Црни Врв и Грамада и, течејќи во јужен правец, се влева во Злетовица кај с. Гужиновци. Многубројни се притоците на Злетовица во горниот и средниот тек, додека во долниот тек таа станува полноводна и многупати опасна од поплави за крајбрежното земјиште.

Иако горните долини се разделени со високиот Костомарски Рид, сепак тие претставуваат една обособена географска целина. Наоѓајќи се далеку од долината на Вардар, каде што во античкото нието од Повардарјето, за овој крај не ни даваат никакви податоци. настани. Овие долини останале во сенка и заборав. Грчките зимските авто, од кои имаме многу податоци за населбите и населението од Повардарјето, за овој крај не ни даваат никакви податоци.

Сепак, по долините на Злетовица и Белошица се зачувани многу остатоци од материјалната култура како од античко време, така и од средните векови. Овие материјални докази се и единствените сведоци за исчезнатата стара култура на народите и племињата, што го населувале овој крај од најстаро време па сè до XV век, кога Македонија попаднала под турска власт. Разновидните споменици на старата материјална култура, што се откриени во последните години, како: археолошки, наоѓалишта и подвижен ма-

теријал (надгробни и епиграфски споменици, метални предмети, монети, накит, керамика и рударски алати), претставуваат единствените извори и документи од старо време, со чиешто проучување може да се добијат драгоцените податоци за битот и културата на старите народи од овој крај за кои литературните извори не можат да ни помогнат.

Пробиштипско во античко време

Според податоците на старите автори, Централна и Источна Македонија била населена од илирското племе Пеонци уште во II милениум пред н.е., па сè до доаѓањето на Словените. Некогаш тие допирале до реката Струма и јужно, до Егејско Море. Но подоцна биле притиснати од обата правца, особено од Македонците и од тракиските племиња Меди, Синти и Дентелети, така што нивните граници биле изменети и намалени. Како источни соседи на Пеонците, на теренот на Осоговската Планина биле Медите, племе од тракиско потекло, кое, според Страбон¹⁾, биле едно од најграбителските племиња на Балканот. Често, како и Илирите Дарданци, тие ја напаѓале Пеонија и потоа и Лакедонија и го грабеле нивното население.

Со проширувањето на македонската држава на север од Беласица за време на Филип II и Александар III, Пеонците попаднале под нејзината власт, но задржале извесна автономија. По смртта на Александар III, тие одново се ослободиле, но тоа не траело долго време. На крајот, за време на Ант. Гоната (270 г. н.е.), Пеонија била вклучена во составот на македонската држава и потоа третирана како македонска област. И подоцна, кога била завојувана од Римјаните, останала во рамките на провинцијата Македонија.

Пеонците се многу старо племе и биле најмногубројни по долината на Брегалница и по Повардарјето. Најстарите извори за нив ги наоѓаме во Илијадата. Според Омер, Пеонците и нивните соседи Медите учествувале во Тројанската војна како сојузници на Тројанците против Грците.²⁾ Во почетокот на историското време тие ја населувале цела Источна Македонија до Струма. Покорувјќи ги соседните племиња (Добери, Астреи и др.), тие успеале во IV век пред н.е. да создадат опширна држава, во која било вклучено и тракиско население на источната граница околу Струма. Од монетите што ковале по образец на македонскиот и грчкиот

¹⁾ Strabo, VII V, 12.

²⁾ Homerus, Ilias II, 848—849; X 435.

монетен систем, ни се познати и нивните владетели, како: Ликеј, Патрај, Авдолеон и др.³⁾

Во 280 г. пред н.е. се појавиле Келтите, кои ја опустошиле Пеонија и Македонија и потоа ја нападнале и соседна Тракија. Еден век подоцна, во 183 год., македонскиот цар Филип V ја нападнал одриската држава за одмазда и потоа областите на Медите и Дентелетите (Ќустендилско) и ги уништил најглавните упоришта на Медите, Петра и Јамфорина.⁴⁾

Како што се знае од историските извори, Македонија попала под римска власт во 167 год. пред н.е., по поразот на Персеј кај Пидна. Римјаните побрзале да ги окупираат рудниците во Осогово, кои биле обработувани порано од Пеонците за да ги користат скапоцените метали (злато, сребро и олово), што биле добивани во нив. Римската доминација траела до VI век (и византиската), кога Словените, населувајќи ги нашите краишта, го измениле не само етничкиот состав на населението, туку и судбината на Македонија.

Од откриените епиграфски споменици во Пробиштипско се гледа дека овде во античко време бил користен грчкиот и латинскиот јазик.⁵⁾ Грчката култура дошла во допир со македонската, односно со пеонската уште во првите векови на историското време, кога по бреговите на Егејското Море биле формирани првите грчки колонии. Македонското навлегување на север од Беласица ги засили грчкото влијание и грчката култура во Пеонија и соседна Тракија. Тоа се гледа и од монетите на пеонските владетели, кои се ковани според образец на грчките и македонските монетни системи. Грчката култура одиграла голема улога во Македонија, така — што кога Римјаните станале господари, во неа биле пригледени да го користат грчкиот јазик паралелно со латинскиот.

Со својата организаторска способност, Римјаните ги унапредиле до голема мера робовладетелските односи, пристапиле кон урбанистичко уредување на градовите, изградиле нови и ги обновиле старите патишта и ја развиле до висок степен трговијата, така што тие во секој однос ги надминале Грците. Но, иако влијанието на грчката и римската култура било силно, сепак Пеонците на теренот на Осогово и другите планински подрачја ја зачувале својата религија, обичаи и јазик. Тоа се гледа особено во надгробните могили од предримско и римско време.

³⁾ B. V. Head, *Historia numorum*, Oxford 1911, стр. 236—238.

⁴⁾ I ivius, XXVI, 25; Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба, Скопје 1957, стр. 68.

⁵⁾ Н. Вулић, Споменик LXXV, бр. 153; А. Керамидчиев, Нови епиграфски споменици од Источна Македонија (Пробиштипско), Ж. Антика, Скопје 1965 год. XV т. 1, стр. 109—115; *New Greek Inscriptions from East Macedonia*, Зборник на Археолошки музеј, Скопје IV—V, 1966, стр. 59—60.

Најстарите археолошки наоѓалишта во Пробиштипско, откриени во последните години, се однесуваат до праисториското време (II милениум пред н. е.). Населби со карактеристична старо-бронзена керамика се откриени близу до реката Киселица, во атарот на селата Стрмош, Дренак и Долни Стубол. Имено, на ова подрачје започнал првпат населбенскиот живот во овој крај.⁶⁾

Од трите наоѓалишта, оние кај Дренак и Д. Стубол се наоѓаат на високи чуки и индицираат за едно бурно време, време на немири и војни, што го терало тогашното население да живее на високи места за да се брани од своите непријатели. Третиот локалитет, кај с. Стрмош, најмногу покажува подоцна населба (од железно време), која се развила покрај самата река Киселица, во помирни услови, на еден поголем простор.

Праисториската населба кај с. Стрмош се наоѓала 1 км по на исток, на местото каде што се влеваат двете реки — Киселица и Пробиштипска. И до денес се зачувани многу остатоци од еден циклопски ѕид, правен од големи камења. И кај трите споменати наоѓалишта се среќаваат керамични фрагменти и од Халштат, како остатоци од римска и рановизантиска материјална култура. Тоа се заклучоци од површинските наоди.

Но, додека не се извршат ископувања на праисториските наоѓалишта во Пробиштипско и додека не се проучат материјалните остатоци, што се кријат на овие локалитети, не може да се даде јасен одговор на етнографските елементи во Пробиштипско. Овој крај се наоѓал на границата меѓу Илирите и Траките, а од друга страна планината Осоговска била во римско време гранична линија, каде што допирале и граничеле три римски провинции — Македонија, Тракија и Горна Мезија (Србија). Но знаејќи за другите подрачја на Македонија населени со Пеонци, може да се зборува отворено дека постоеле племенски различја меѓу Пеонците и нивните соседи Траките и Меди и Дентелети. Како што е и погоре истакнато, Пеонците и Медите попаднале под грчко влијание, па истовремено и природно е дека настанала и симбиоза на илирската и тракиската култура со таа на Грците и Римјаните.

Материјалните остатоци од римско време и рановизантискиот период се среќаваат во атарот на сите села во Пробиштипско. Тоа се помали или поголеми населби, или вили рустики, кои се зачувани само во основите, потоа — голем број некрополи, од кои се извадени и некои споменици. Подобро се зачувани утврдените населби (градишта) што се расположени во високите ридови, далеку од населбите. Нивните бедеми не се зачувани денес, но таму има многу остатоци од бедемите и од ѕидовите на објек-

⁶⁾ А. Керамидчиев, Археолошки наоѓалишта во Пробиштипско, Стремеж 1962 VI, стр. 45—62.

тите, кои со сигурност го покажуваат правецот на одбранбениот бедем, како и големината на тврдината. Времето кога биле изградени овие градишта започнува во III век, кога против балканските провинции на Рим се насочени нападите на северните народи, и завршува во VI век, времето на Јустинијан, кога Словените го нанеле и последниот удар врз римската држава (односно византиската).

Од римско време и од рановизантискиот период се повеќе од 15 градишта. Поглавните од нив се наоѓаат во атарот на селата Злетово, Ратовица, Добрево, Дренак и Секулица (Црни Врв). Од подвижниот материјал, што е откриен на нив (керамика и монети) може да се заклучи дека во првите векови на нашата ера (I — III) се забележува брз развој во овој крај благодарение на рударството, кое во сите подоцнежни периоди е најглавно занимање и поминак на населението од планината Осогово. Од ископувањето⁷⁾, што е изведено на Црни Врв (Секуличкото Градиште) може да се извадат заклучоци и за други проблеми од минатото на пробиштипскиот крај.

За брзиот развој на материјалната култура во римско време придонело и изградувањето на патишта, кои ја поврзувале рударската област со долините на Брегалница и Крива Река. Стариот пат што водел по долината на Брегалница го поврзувал Стоби и целото Повардарје со Пауталија, Сердика и, натаму, со Подунавјето. Но каде минувала оваа патна сообраќајница по долината на Брегалница — не се знае, бидејќи Источна Македонија е слабо проучена во археолошки однос, и, засега, отворена на претпоставки.

Постојат две претпоставки за правецот на патот по Брегалница. Според едната, овој пат водел покрај реката Брегалница, некаде кај Мородвис, Винаца, Истибање, Илиево и, преку преслапот Грамада на Осогово, продолжувал за Кустендил. Кај преминот Грамада е откриен еден епиграфски споменик, за кој јавува И. Иванов⁸⁾ и во кој се спомнува за гранична линија. Според другата претпоставка, главниот пат од Астибос водел по Брегалница и, потоа, по Златовица кон Кратово и оттаму по Крива Река кон Кустендил.

Неоспорно е дека по долината на Брегалница постоела една магистрала, што била природна врска на Источна Македонија со долината на Струма. На теренот на Источна Македонија се наоѓале неколку населби што имале градски карактер. Но, од друга страна, кратовскиот и пробиштипскиот крај претставувал едно важно еко-

⁷⁾ Не се објавени резултатите од ова ископување.

⁸⁾ Й. Иванов, Северна Македонија, Софија 1906, стр. 391.

номско подрачје за цела Македонија, па тоа налагало да се поврзат Брегалница и Криворечка Долина. Правецот на патиштата во античко време по долината на Злетовица ни го покажуваат утврдените населби (градишта), кои, како што е познато, се расположени покрај патиштата, реките и клисурите, односно кај местности, што имале стратегиско значење.

Ископувањето, што е изведено на утврдената населба Градиште во околината на с. Секулица, односно резултатите од него, фрлаат светлина за проучувањето на старото рударство, проблем од првокласно значење не само за осоговскиот крај, туку и за цела Македонија. Досега не се знаело кога првпат се поставил почетокот на експлоатацијата на подземните богатства на Осогово и како се одвивало рударството по античко време до XIII век. Историски извори за рударството во горната епоха не постојат и само материјалните докази, што се среќаваат како покрај старите рудници, така и во блиските стари населби, потврдуваат дека Римјаните во првите векови од нашата ера вршеле експлоатација на оловната руда, од која добивале и извесно количество сребро и злато. Во текот на II—VI век рударството претставувало главно занимање на населението од овој крај. Од друга страна, потврда дека постоело рударство во римско време се и големиот број римски населби во еден планински и пасивен крај, каде што не постоеле услови за земјоделска дејност. Нивното постоење би го оправдала само рударската дејност.

Уште во првите векови на историското време северните од Македонија области биле сметани за сурови и неприступни, поради кое походите и експанзиите се насочувани кон Мала Азија, Египет или кон западниот дел на Медитеранот. Според Варон⁹⁾, во Дарданија и Тракија и во Осогово, живееле диви бикови (тури). Во Пробиштипско и во соседните подрачја се зачувани извесен број топоними, како: Туралевци, Туралево, Тураница и други, кои потекнуваат уште од предримско време и се поврзани со името на овие животни, кои во почетокот на нашата епоха исчезнале.

Иако грчката и римската култура имале силно влијание во Македонија, тие не биле во можност да го елиминираат и романизираат на полно месното македонско население. Но тоа што не можеле да го направат Грците и Римјаните — го правеле Словените. Честите инвазии и пустошења, вршени од северните племиња Хуни, Готи, Авари и други, имале како последица да се нанесат силни удари врз римската држава и да се намали населението н Балканскиот Полуостров. Кога Словените го нанеле последниот удар, паднала римската и византиската држава, која била

⁹⁾ Varro II, 1, 5. К. Јиречек, Историја Срба I, Београд 1952, стр. 8.

градена на ропство и жестока експлоатација на населението. Старото население било вклучено во словенскиот народ и, за кратко време, било асимилирано од него. Но разорувањето на Словените било хунско, како што споменува Прокопиј „Ниту едно место, шума, пештера или друго место на римската земја не остана неповредено и незасегнато, се случуваше некои области да бидат опустошени и по петти пат“.¹⁰⁾

Со доаѓањето на Словените, во подножјата на Осогово закипел нов живот, еден нов народ со витална сила се појавил за да го измени не само етничкиот состав на населението, туку и движењето на историските настани. Населбите и месностите околу нив добиле словенски имиња, старите биле предадени во превод на Словенски или пак осмислени.¹¹⁾ Но извесен број имиња на населби и месности, што имале стара историја, биле зачувани, како: Пробиштип, Пијанец, Брегалница и др.

Пробиштипско во средните векови

Од настанувањето на Словените во Македонија во VI—VII па сè до XI век, кога македонската држава на Самоил попатнала под власта на Византија, немаме никакви извори за пробиштипскиот крај. Од историските настани се знае дека во овој период Словените поминале преку една цела културна епоха. Тие ја промениле паганската вера, го примиле христијанството и формирале и свои државни организации. Благодарение на својата географска положба, Македонија станува центар на словенската просвета и книжевност, која била распространета во сите словенски земји.

Не ни е познато името на племето што било настането во пробиштипскиот крај и на теренот на Осогово. Некои дијалектни и антрополошки испитувања фрлаат слаба светлина врз темното минато. Но, ако се земе предвид јазичното единство на Константиновото кнежевство, кое ги опфаќало: Осогово, Брегалница, Пијанец и други делови на Источна Македонија, станува јасно дека луѓето во Македонија се разликувале од оние во соседна Тракија и Долна Мизија како по својот антрополошки тип, така и по обичаите, етнолошките особености и по историското минато. Во оваа македонска група И. Иванов ја вклучува и долината на Горна Струма и Кустендилскиот крај.¹²⁾

Заклучоците на И. Иванов, виден бугарски научник за македонскиот карактер на Кустендилскиот крај и Горна Струма, како и

¹⁰⁾ Procopius, Anekdoti XI; И Иванов, о. с. стр. 31.

¹¹⁾ Ѓ Иванов, о. с. 32.

¹²⁾ Ѓ Иванов, о. с. 36.

за различјата помеѓу Македонија и Тракија и Долна Мизија (Бугарија), денес се актуелни и се во прилог на оправданата и со историски извори докажана македонска национална самобитност. Впрочем, тоа се заклучоците од научни испитувања на бугарски научник, искажани во книгата Северна Македонија, издадена во Софија во 1908 година.

Во историските извори првпат се споменуваат населби во пробиштипскиот крај во XI век. Тоа е времето, кога, по поразот на македонскиот цар Самоил, Македонија попаднала под власта на Византија. Во средината на XI век историјата ја одбележува инвазијата на Печенезите, кои, по нивното разбивање, биле распрснати низ Источна Македонија, особено во Осогово и Овчеполието, каде што биле населени. Печенезите, како подоцна и сродните со нив Узи и Кумани, биле измешани со Словените и асимилирани од нив. Но, сепак, тие оставиле извесен број свои имиња како топоними на населби и месности. И во Пробиштипско се среќаваат некои имиња на месности, како: Печеници (Печенци)¹³, Балџар, Мавраган и други што имаат печенечко или куманско потекло.

Во XII век, кога Византија ослабнала, Македонија станала арена на борби и навлегувања на разни народи. По крстоносците на Фридрих Барбароса, Пробиштипско попаднало под власта на Србите во 1189 година, но за кратко време.¹⁴ Во 1198 година одново се наоѓало под Византија, а неколку години подоцна било окупирано од Бугарија (во 1204 г.). Кога војводата Стрез се отцепил од Бугарија, земјите околу Осогово биле вклучени во неговата област.

По смртта на бугарскиот цар Асен II (1241), пробиштипскиот крај, како и цела Македонија, одново се наоѓал под власта на Византија до 1248 година. Бугарите го завладуваат во 1248 година за време на Константин Тих и го држат сè до 1277 година, кога минува во рацете на Византијците. Најпосле 1282 година влегува во составот на српската држава на крал Милутин. Под српска власт останува скоро цел век, до паѓањето на Македонија под власта на Турците. Така, во текот на XI—XV век пробиштипскиот крај бил изложен на нападите од многу народи и племиња, кои останале подолго или пократко време и оставиле свои имиња во географската терминологија.

Во хрисобулата на Василиј II, византиски император, од 1019 година, се избројуваат поглавните населби од Мородвишката епископија, под која се наоѓал и пробиштипскиот крај. Покрај другите, се спомнува Злетово, Луковица, како и Козјак, Пијанец и

¹³) Според Каранов (види И. Иванов, о. с. стр. 43), првобитно, името на осоговско-планинскиот рид било Печенци, од кое подоцна се изменило во Печеници.

¹⁴) Л. Стојановиќ, Споменик III, 124.

други населени места од Источна Македонија.¹⁵⁾ Подоцна, во 1437 година, за време на Душан, се создала Злетовската епископија, под која попаднале сите области на Мородвишката. Решение за формирање на новата епископија било донесено на црковниот собор во Скопје.¹⁶⁾

Духовниот центар на Злетовската епископија се наоѓал во Месновскиот манастир; а седиштето на епископијата во населбата Злетово, важно рударско место. Историските извори не ни откриваат кога била укината Злетовската епископија, но се знае дека по паѓањето на Македонија под турска власт Пробиштипско, како и цела Североисточна Македонија, биле ставени под Кустендилската архиепископија.¹⁷⁾

Од големо значење за стопанскиот и економскиот развиток на пробиштипскиот крај во средните векови и, подоцна, во турско време биле патните врски со соседните подрачја и натаму со главните центри на Македонија. Старите патишта, што биле во употреба во античко време за поврзување со долините на Брегалница и Крива Река, биле одржувани и користени. Главно, поради планинскиот терен, тие биле каравански патишта.

Во врска со обновувањето на рударството во текот на XIII век, кога Пробиштипско попаднало под власта на средновековна Србија, овој крај станал центар и раскрсница на два значајни каравански патишта. Еден од нив водел од Брегалница по долината на Злетовица и, покрај селата Пишица, Бучиште, Пробиштип и Дорево, се движел по Осогово на исток, кон Кустендил. На неколку места покрај него се зачувани имиња на месности, како Ан, Аниште¹⁸⁾, кои точно го покажуваат правецот на патот. Овој пат не бил во употреба само во текот на зимата, кога снегот и лошото време го правеле неупотреблив. Другиот пат, кој исто така имал големо значење за трговијата, ја поврзувал долината на Крива Река со Кочанско и со источниот дел на Македонија. Овој пат, познат како Кратовски пат, доаѓал од Куманово и водел по Пчиња и Крива Река покрај селата Коњух, Туралево, за Кратово. Понатаму, преку седловината на Жгури (Гризилевци), тој се спуштал во селата Добрево и Злетово и водел на исток кон Кочани, покрај селата Турско Рудари, Пантелеј и Вели. И овој пат бил каравански пат, но бил употребуван преку целата година. По овој пат поминала турската војска на султан Мурат во 1389 година во својот поход против кнез Лазар на Косово. Како што јавува турскиот историчар

¹⁵⁾ Й. Иванов, о. с. 77.

¹⁶⁾ В. Петковиќ, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950, стр. 169; Л. Стојановиќ, Записи I, 26 и 38.

¹⁷⁾ Л. Стојановиќ, Записи, 371; Глас, LVIII, 222—224.

¹⁸⁾ Една месност северно од населбата Пробиштип исто носи име Ан и на нејзината површина се зачувани остатоци од неколку објекти.

Иешпри¹⁹⁾, Турците што иделе од Кустендил, ја поминале планината Осогово кај седловината Грамада и се спуштиле на Брегалница кај с. Илиево. Оттаму, преку Кочани, го продолжиле својот пат за Кратово, каде што останале на логор.

Црковната и просветна дејност во средните векови

Од историски извори узнаваме дека Злетово и Лесново, во текот на XI—XV век, станале главни центри во Македонија за распространување на христијанската вера и просвета и стожери за укрепување на македонската националност. Духовниот центар на оваа патриотична дејност се наоѓал во манастирот Св. Гаврил Лесновски во Лесново.

Според житието за животот на св. Гаврил Лесновски и неговиот манастир, се заклучува дека манастирот постоел и пред него. Но, со самопрегорно залагање и со својата дејност за црковното и народно дело, тој го издигнал манастирот, а неговата слава стигнала по сите словенски земји. Гаврил бил роден во с. Осиче, Кривопаланечко, каде со свои средства подигнал црква. Потоа отишол во Лесновскиот манастир, каде што се оддал на пост и молитва и, на крајот, починал кај месноста Облов Врв (с. Луково). Манастирот бил посетуван и од месниот управител Михаил, на кого светецот му помогнал во борбата против печенешкиот главатар Мавраган.

Овој настан се одиграл во Пробиштипско во текот на XI—XII век, кога разбиените од Византија печенешки и кумански орди биле распрснати по Источна Македонија, особено во Овчеполието и Осогово. Од тоа време потекнуваат и извесен број топоними на атарот од селата Злетово, Т. Рудари, и Ратовица. Така, името Мавраган, што го носи една месност помеѓу Злетово и Ратовица, останало од племето Печенези. При нападот на една печенешка орда, на чело со Мавраган, управителот на Лесново Михаил побегнал кон Ратковица. Таму тој се помолил на бога и св. Гаврил за да му помогнат против узурпаторот. Една ноќ, со двајца војници, Михаил успеал да проникне во шаторот на Мавраган, што бил близу до с. Ратовица, и да го убие за време на спиење. Без да биде забележан од некого, тој успеал да се врати во Ратковица. Потоа Михаил, со својата војска, ја нападнал ордата на Мавраган и успеал да ја разбие.²⁰⁾

Подоцна, за време на Душановиот војвода Оливер, Лесновскиот манастир бил проширен и обдарен со многу подароци и имоти. Тој станал калуѓерска општина со многу калуѓери и служби-

¹⁹⁾ Ѓ. Иванов, о. с. 136.

²⁰⁾ В. Златарски, История на българската държава, София, 1934 г. II, стр. 93—94.

тели. И за време на Константин Дејановиќ, како и подоцна — во првите децении на XV век, кога попаднал под турска власт, манастирот бил издржуван од злетовските и од кратовските рудници. Особено голема помош му укажувале на манастирот кратовските кнезови и сопственици на рудници, меѓу кои се спомнуваат двајцата браќа Димитар и Никола Пепиќ.

По смртта на Душан се појавиле борби во царскиот двор на Србија, кои ја ослабнале централната власт и, како последица од тоа, биле формирани неколку кнежевства. Североисточна Македонија, уште пред смртта на Душан, била во рацете на деспотите Оливер и Богдан. По нивната смрт, Пробиштипско попаднало под власта на Константин Дејановиќ, кој, исто така владеел и над цела Северна Македонија. Во 1371—1372 Дејановиќ станал турски вазал, но ја зачувал власта над кнежевството до својата смрт.

Во судирот меѓу Србите и Турците на Косово, Константин Дејановиќ, како вазал на Турците, не можел да им помогне на Србите, но поразот на Косово го потресол. Од народните преданија и легенди, кои уште се живи во Пробиштипско и Кратовско, може да се заклучи дека народот во она време бил сплотен и во Константина гледал херој и спасител на словенската вера и народност. Спомените за Константин и Марко Крале ја прескокнале Македонија и се зачувале и во другите словенски земји, Србија и Бугарија. Така една песна, која се пее во Србија и се однесува до Кратово, гласи:

Пију вино два јунака
У Кратову граду маленоме,
Један јунош Кралевићу Марко,
А друго је беше Константине,
Вино служи крчмарица Мара.²¹⁾

Според една друга легенда, во Злетово (и во други градови на Источна Македонија) се верува дека Царев Врв во Осогово бил престолнина на цар Константин Дејановиќ. Околу тепето паселе неговите стада овци и коњи. Еднаш, кога Константин поминал крај овој рид, останал да почине на него и, поради тоа, бил наречен Царев Врв. Турците, пак, го прекрстиле во Султан Тепе, бидејќи покрај него поминал султан Мехмед-паша.²²⁾ Разбирливо е дека турскиот опоним е точен превод од македонскиот топоним. Во овие легенди има нешто вистинито во тоа дека топонимот Царев Врв (Султан Тепе) е во врска со некој цар, а народната традиција го зачувала до наше време.

²¹⁾ В. Карапиќ, Пјесме VI, бр. 18.

²²⁾ Й. Иванов, о. с. 146.

Топонимијата на Пробиштипско

При населувањето во Македонија во текот на VI—VII век, Словените затекнале старо месно население (Македонци, Илири, Грци, Римјани и др.), од кои ги наследиле и имињата на населбите и на другите географски објекти. Од нив ја наследиле и традицијата за континуитетот на географската терминологија. И кај Јужните Словени постои силно изразита терминологија во топонимијата, која одговара на фактичката физиономија на планините, реките и населбите.

Во пробиштипскиот крај поголемиот број топоними имаат изразито словенски карактер и потекло. Само мал број имиња на населби и месности се од несловенска основа, но тие се видоизменети стари топоними сообразно со македонскиот јазик и традиција. Поради честите миграции и продири на разни народи и племиња, и топонимијата трпела извесни промени. Така се објаснува и присуството на некои имиња што се од печенешко, куманско, латинско, турско и друго потекло.

Најстарите топоними што се зачувани до денес во видоизменета форма се однесуваат до народноста на Пеонците, кои биле и најстари жители на овој крај. Во повеќето случаи ваквите имиња се изменети под влијанието на македонскиот јазик и имаат македонски наставки. Вакви имиња се употребуваат како за населбите, така и за означувањето на други објекти, како реки, планини, долини и др. Најкарактеристични од нив се: Пробиштип (вториот дел од овој композитум потекнува од името на градот Астибос во Пеонија), Бунеш, Туралевци, Гризилевци и др. Други, пак, се наложиле под влијанието на грчката култура уште во античко време, како: авлија (име на месности на многу села), Трипатници, Пирог, Геран, Палатица, Паралово, Барус и др.

Главен белег на топонимите од латинско потекло е дека тие или останале непроменети или пак се видоизменети и во повеќето случаи имаат македонски наставки. Поинтересните од оваа група топоними се следниве: Марчино, Карлуково, Станци, Романов Дол, Жгури, Аграчиште, Валок Феризовец, Лепопелци и Мурино. Извесен број имиња на географските објекти се од печенешко-куманско потекло. Вакви имиња се среќаваат особено во атарот на селата Злетово и Ратовица, а поинтересни се следниве: Мавраган, Балжар, Телук и Печеници (Печинци). Уште повеќе се имињата на селата и на месностите што се наложиле под влијанието на Турците, како: Турско Рудари, Емирици, Каврак, Султан Тепе, Кула, Кала, Вакав и др.

Во Пробиштипско се среќаваат голем број топоними што се изведени од имињата на разни видови флора и фауна. И старите народи имале обичај да ги именуваат географските објекти со имиња од животинскиот и растителниот свет. Но тие се исчезнати и

само незначителен број не биле засегнати од словенската промена на топонимијата. Со мали исклучоци имињата од оваа група се од македонско потекло. Вакви имиња се употребуваат за именување како на селата, така и на разни месности, како: Дренак, Лесново, Лезово, Борово, Луково, Куново, Гарваница и др.

Религијата играла голема улога во животот на старите народи — Македонци, Илири, Грци, Римјани и кај Словените и Турците и се одразила нашироко во географската терминологија. Најчести се имињата на месности како Манастириште, Манастир, Црквиште и калуѓерица. Во оваа група се избројуваат и топоними што се во врска со разни култови, народни верувања и традиции. Така, името на Злетово и на месностите околу него Марена и Руса настанале под влијанието на овие култови уште во средните векови.

Љ. Станковска

ТОПОНИМОТ КЛИСА ВО МАКЕДОНИЈА

Топонимот Клиса на територијата на Македонија се среќава во две форми: како Клиса и како Киша. Врз основа на топонимскиот материјал со кој располага Институтот за македонски јазик и врз личните истражувања во изворите и литературата, кај нас ги има следниве топоними:

1. Од Клиса — Клиса Дере (Банско-Струмичко), Клисарица (Ораовец—Титовелешко), Клисе Баир (Ново Село — Штипско), Клисе Јакуш (Дамјан — Радовишко), Клисе Каран (Богданци — Титовелешко), Клисе Тумба (Злеово—Радовишко), Ески Клисе „Стара Црква“—така ја викале Турците најстарата црква во гр. Тетово Света Богородица, која е позната уште од XIII век како манастир Св. Богородица Хтетоска¹⁾ Клисели „црквено, црквинско“ — турското име на градот Свети Никола²⁾, Крк Клисе „четириесет цркви“ — така го викале Турците с. Младо Нагоричане — Кумановско³⁾.

2. Од Киша — Киша (Горно Татеша — Струшко, Десово — Долнени, Жубрино — Кичевско, Седларево — Тетовско), Кајша (Бомово — Дебарско), Ке Каиш (Сушица Македонски Брод), Киша Спасит (Спас — Дебарско)⁴⁾, Киша е Дингозит (Врбен — Дебарско), Киша Сен Премтес (Врбен — Дебарско⁵⁾, Киша Љагута (Грешница — Кичевско⁶⁾, Љуги Кишец (Дворце — Тетовско), Каф Киша (Пеклиште — Тетовско⁷⁾).

¹⁾ Йордан Иванов, Български старини из Македония, София 1931, стр. 89.

²⁾ Манојло Р. Чучковић, Варошица Свети Никола на Овчем Пољу, Гласник скопског научног друштва — ГСНД, кн. XV—XVI, Скопје 1936, стр. 274.

³⁾ Ст. Новаковић, Јеротја Рачанин пут у Јерусалим 1704 година, Гласник српског ученог друштва, кн. XXXI, стр. 298.

⁴⁾ Бранислав Русић, Поље дебарско, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на универзитетот во Скопје, Скопје 1949, стр. 175, 174, 168.

⁵⁾ Томо Смиљанић, Мијаци, Горна Река и Мавровско Поле, Српски етнографски зборник, кн. XXXV, Београд 1925, стр. 75.

⁶⁾ Томо Смиљанић, Кичевија, Насеља и порекло становништва, кн. 28, Београд 1935, стр. 435.

⁷⁾ Јован Трифуноски, Села кои сега не постојат во Полог, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на универзитетот во Скопје, кн. 2 стр. 171 и 159.